

Marijan Krivak, Zagreb

Tragom jedne fusnote – Revisited*

Poziv na polemiku o »lijevom diskursu« u Hrvata

Nedavno sam pročitao doista odličnu, prije svega stilski sjajnu, a sadržajno hrabru i beskompromisnu knjigu Milana Kangrge, *Šverceri vlastitog života*. Knjiga je, valjda stoga što joj podnaslov glasi: *Refleksije o hrvatskoj političkoj kulturi i duhovnosti*, tiskana i objavljena u Beogradu, kod urednika Nebojše Popova i recenzenta Božidara Jakšića, u izdanju Republike. Literatura je to koja plijeni, prije svega, odvažnošću intelektualca da, kako se to obično kaže, »bez dlake na jeziku« progovori o nekim ljudima s kojima se susretao tijekom života. Istodobno, knjiga je i autorova osobna kronika praxis-filozofije, povijesti istoimenog časopisa te ocjena njegova kasnijeg marginaliziranja i potpunog dezavuiranja kao dragocjenog nasljeđa jugoslavenske, pa onda i hrvatske filozofije.

Sâmo nasljeđe praxis-filozofije još ni izdaleka nije posve objektivno valorizirano, kako od njezinih predstavnika/zastupnika tako, pa još i manje, od njezinih *nazovikritičara* i »denuncijatora«.

Stoga, u tome smislu, kolikogod bio svjedokom i – kako onedavno sam za sebe voli reći – posljednjim živućim predstavnikom ove filozofske orijentacije (što je, pomalo bahato i neprimjereno, jer, *nota bene*, još je na životu sociolog Ivan Kuvaić) – *Kangrga je, kolikogod intelektualno pošten i beskompromisan, inficiran opsesijom obrane Praxisa od svih i svakoga, ne promišljajući da bi samu praxis-filozofiju, radi temeljne ljudske skromnosti, ponekad trebao obraniti od nekritičke sebe-egzaltacije, samohvale, odnosno i od samoga sebe, kao jedino na to pozvanog interpreta!*

Mnoge se Kangrgine (pr)ocjene u spomenutoj knjizi pokazuju dalekovidnima i prokazuju likove na hrvatskoj filozofskoj, političkoj i javnoj sceni. Posebno su sjajne i dubokosežne procjene što ih Kangrga daje o likovima aktivno prisutnima na današnjoj političkoj sceni: Tomcu i Budiši. (Nešto je

*

Izravan povod ovome tekstu-bilješki jest jedan drugi tekst-osvrt. Naime, radi se o prilogu »Tragom jedne fusnote« Zvonka Šundova, objavljenom u njegovoj knjizi *Filozofija kao duhovni višak*, Tonimir, Varaždinske Toplice 2002., str. 207–209. Povod ovome tekstu-osvrtu bio je, pak, moj tekst »Za ponovnu uspostavu političkog. Uz Žižekovo čitanje *Manifesta komunističke partije*«, objavljen u *Filozofskim istraživanjima* 83 (4/2001), str. 679–686. U nastavku ovog niza otkrivanja »arheologije« nastanka predloženog priloga, treba reći da je, pak, posljednjemspomenuti tekst nastao tijekom mog prevođenja članka Mislava Kukoća »*Komunistički manifest* iz post-komunističke perspektive«, također objavljen u

Filozofskim istraživanjima 83 (4/2001), str. 667–678.

Iza ovako složene pretpovijesti priloga moglo bi se zaključiti o njegovoj tek deriviranosti. No, držim da je upravo u ovome obliku (s dva njegova sastojka, odijeljena njihovim kronološkim nastankom), u kojemu je i pročitano na Okruglome stolu »Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrge«, 25. travnja 2003., dokument/signum jednog poziva na polemiku o »mjestu lijevog diskursa« u nas.

Do danas, naravno (*nota bene!*), nikakvog odziva na njeg nije bilo!

To je dokaz: ili autorove neinteresantnosti i marginalnosti ili... nečeg drugog, možda???

manji broj onih /pr/ocjena koje ne stoje baš sasvim čvrsto: primjerice, nije, što bi bilo pošteno u kontekstu njegove inače bespoštedne kritike, izvršena re-valorizacija uloge Mike Tripala u olovnim hrvatskim devedesetima, koji je do svoje smrti bio sve prije negoli rigidni hrvatski nacionalist.)

Cijeli ovaj uvod koncipirao sam tako da se može shvatiti moje uvažavanje uloge Milana Kangrga na ovdašnjoj, pa i proširenoj, intelektualnoj tribini. Njegove knjige iz osamdesetih, *Etika ili revolucija* i *Praksa – vrijeme – svijet* bile su tada snažnom intelektualnom potporom izgradnji mojih filozofskih i ljudskih stavova, dok mi je *Filozofija i društveni život* – osobito tekstom o intimnoj vrijednosti zavičaja naspram diluvijalnog nacionalizma!¹ – bila rijetkim i svijetlim primjerom hrabrog i dosljednog žanra filozofske polemike.

No – po meni, a ne samo po Mikuliću!² – mjesto lijevog diskursa na hrvatskoj filozofskoj i intelektualnoj pozornici, doista je ispražnjeno. Jasno i nedvosmisleno!

U tome doista ne može pomoći niti sâm Kangrga, kao posljednji bastion i svjetionik praxis-filozofije. Mislim da je tom sviješću o (istoj) ispražnjenosti duboko natopljena i spomenuta Kangrgina knjiga, o kojoj je bilo riječi u uvodnome dijelu ovoga osvrtu.

Osim što sjajno detektira mnoge pojave, »švercere«, kako vlastitog tako i tuđih života, te općenitu primitivnu predodređenost hrvatskog nacionalizma i njegovih mentalno destruktivnih posljedica – Kangrga ne nudi niti jednu stvarnu, opipljivu alternativu postojećem stanju u Hrvatskoj. Njegovo je *mjesto povijesnog subjekta* – koji bi morao odgovoriti na pitanja: »Kada će se taj (ovdje: hrvatski) čovjek kao isključivo *nacionalno biće* ipak pretvoriti u – *građanina*?! Možda je to 'posao' za čitavu jednu epohu?«, s kraja knjige – *prazno* i Kangrga niti izdaleka ne vidi tko bi ga mogao popuniti. Tko je taj realni, stvarni, opipljivi subjekt koji bi se poduhvatio tog najvažnijeg zadatka praxis-filozofije: *povijesno-utopijske anticipacije budućega*?

Kangrga je sjajan u analizi i, najčešće, procjeni intelektualne bijede likova na ovdašnjoj javnoj, političkoj i filozofskoj sceni, kao i detekciji »švercera vlastitog života«; sjajan je i u povijesno-teorijskoj ekvilibristici nad nasljeđem filozofije klasičnog njemačkog idealizma – no u anticipaciji budućeg, odnosno promjene postojećeg ne nudi baš previše konkretnog materijala osim konstatacije da treba – »*početi iznova*«.

Zbog nezanemarivo »legitimnog zahtjeva koji se postavlja pred svakog filozofskog (i inog) kritičara da zarad vlastitog dostojanstva i ozbiljnosti posla kojim se bavi na odgovarajući način tematizira predmet svoje kritike«,³ a da se sve ne svede na »pričavanje Mikulićeve kritike Milana Kangrga«,⁴ želio bih uputiti na jednu drugu fusnotu istoga teksta. Naime, u bilješki pod brojem 1 mojega tematiziranog teksta, upućujem na vlastiti kritički osvrt prema Žižeku (recenzija »opskurne publikacije« *Bastard*), objavljen kako u 1. broju *Zareza* tako, u proširenoj verziji, i u *Filozofskim istraživanjima* 72–73, iz iste 1999. godine.

Stoga bi moj kritičar, baš »zarad vlastitog dostojanstva i ozbiljnosti posla kojim se bavi«,⁵ trebao biti barem djelomično obavješteniji o cijelome kontekstu ne-namjeravane polemike, u kojoj sam se osjetio p(r)ozvanim.

Nije uopće mojom namjerom braniti Mikulića, te na taj način opravdavati vlastitu poziciju.⁶ Dobro je primijećeno – ali, samo naizgled! – da je spomenuta fusnota sekundarnog karaktera u kontekstu tematiziranog pro-

blema. No, Krivak nije (puko) apsolvirao Kangrgu. Dapače, Krivak ga drži vrijednim, poštenim i relevantnim filozofskim piscem!

No, u kontekstu cjelokupnog problema na ljevici, kako na svjetsko-globalnoj razini tako i na primjeru malene i drage nam domovine, mjesto »lijevog diskursa«, duboko sam u to uvjeren, doista je *sablasno prazno*. Tomu neće pomoći niti tvrdnja da je »filozofski živo i misaono relevantno – a što inkorporira upravo Kangrgin opus«, suprotstavljeno »pomodarskom nasljedovanju kvaziradikalnih mislilaca«,⁷ jer je ova upravo besmislena i uzaludna, bez pravog poznavanja konteksta.

Žižek se možda može medijski inkorporirati kao živ i utjecajan teoretičar u svjetskim razmjerima, no to mu, po svemu sudeći, neće poći za rukom doista stvarno niti praktički – baš kao što to sasvim sigurno danas to neće moći niti Kangrga u ovdašnjim okvirima, jedino što, nažalost, ovome potonjem to neće biti dopušteno niti medijski.

U tom je smislu praxis-filozofija dijelom, iako filozofijski relevantne, prošlosti teorijske misli ljevice na ovim prostorima, no njezino teorijsko idealiziranje, a pogotovo presađivanje u aktualni kontekst – nije moguće kao negiranje tvrdnje o *ispražnjenosti mjesta lijevog diskursa u suvremenoj hrvatskoj filozofiji*.

Uzimajući u obzir toliko filozofijsku relevantnu povijesnu svijest, ne moramo dalje objašnjavati koliko se povijesni kontekst promijenio od doba praxis-filozofije. Praxis-filozofija svakako upravo vapijući zahtijeva jednu dosljednu, poštenu revalorizaciju, koja bi bila onkraj kako njezine ispod(razumske)razinske kritike tako i njezine navlastite apologije.

Mislim da će se, barem između redaka, u tome složiti i kolega Šundov i profesor Kangrga s potpisnikom ovoga osvrta.

* * *

Slazem se!

Kangrgu ne valja »apsolvirati jednom fusnotom«.⁸

No, što valja s Kangrgom činiti?

Složismo se da je Kangrgin diskurs dragocjen u raskrinkavanju mentalne paradigme ovdašnjih intelektualaca.

1
Vidi u ovome tematskom bloku prilog Hrvoja Jurića.

2
Tekst fusnote 14 mojega teksta »Za ponovnu uspostavu političkog«, integralno glasi: »O tome vrlo uvjerljivo piše Borislav Mikulić, kritizirajući nedostatak prave artikulacije i samoosvještenja *praxis-filozofije* kakvu reanimira Milan Kangrga. Kangrga nema odnos prema istinski univerzalnom, te 'nervozno' reagira na 'filozofski debakl' *praxis-filozofije* nespretno pokušavajući obraniti osnovna načela iste u nesklonoj joj sredini.«

Vidi: Borislav Mikulić, »Mjesto lijevog diskursa«, *Bastard* 01, decembar 1998., str. 79–85.

3
»Tragom jedne fusnote«, str. 207.

4
Isto.

5
Isto.

6
Vidi bilješku 2 ovoga teksta.

7
Isto, str. 209.

8
Isto, str. 207.

No, problem ovdašnjih intelektualca, pa i onih koji bi se mogli, odnosno željeli zvati »lijevima« – problem je kronične zagađenosti akademizmom, i to u najgorem značenju te riječi.⁹

Problem je i u »salonskom propovijedanju«, bez ikakve želje da se uprlja ruke bilo kakvim aktivizmom.

Problem je u podsmijehu s kojim se gleda na mlade anarhiste, anti-globaliste, anti-seksiste, anti-šoviniste, anti-nacionaliste... a da ne govorimo, ne daj bože, o homoseksualcima.

To je simpatično, ali... ma hajte molim vas!

Imamo katedre za socijalnu filozofiju, za antropologiju, za suvremenu filozofiju... no nemamo sluha niti za socijalno, niti za čovjeka, niti za suvremenost!

To je, nažalost, *factum* sredine koja se ne može otresti identiteta što se ostvaruje kroz diluvijalni, plemenski nacionalizam. Koja kroz tako pojmljeni nacionalni identitet gleda na sve, pa i na »funkciju intelektualca u društvu«.

Paranoja permanentne agresije na te i takove vrijednosti nacionalnog identiteta, kao jedine čvrste ishodišne točke ovdašnjih intelektualaca – pa i lijevih, dapače, možda ponajviše i njih! – nešto je što sprečava popunjavanje relevantnog diskursa ljevice na hrvatskim prostorima.

Pretpostavke pronalazjenja opipljive alternative sadržane su u pretpostavljenom civilnom, pravnom društvu u kojemu – uz pravednost i jednakost pred zakonom – neće biti ljudima moguće ostati ravnodušnim pred segregacijom Roma, djece oboljele od AIDS-a, pred ubojstvima ne-Hrvata... u mjestima Lijepe naše (koja je, *nota bene*, postala *signumom* svoje su-postavljene negacije, tj. nužno »Ružne njihove«!).

A kada se otresemo parazitske međupovezanosti ovdašnjih intelektualaca s njihovim akademskim položajem – što podrazumijeva: s njihovim javnim mjestom na društvenoj i medijskoj sceni – onda ćemo moći govoriti i o mogućnosti ponude jedne, zasada barem teorijske, alternative duhovnoj »žabokrečini« u kojoj obitavamo.

Pa gdje je sad tu Kangrga?

Čini mi se, u zrakopraznom prostoru između gore opisanog stanja stvari i moguće reaktualizacije – koja znači rekuperaciju, ali i osuvremenjivanje.

Kangrgu ćemo izvući iz fusnote onoga trenutka kada se pokaže da je njegova misao revolucije na bilo koji način zaživjela u aktivizmu gore tek spomenutih pokreta mlađe populacije, za koju gajimo nadu da će »nešto« pokrenuti.

Prije svega, u smislu solidarnosti, pojma i vrednote gotovo zaboravljene na ovim prostorima.

A kada naučimo, solidarno, pronaći »zajedničko tlo za pluralitet« (A. Šarčević), onda možemo govoriti i o »politici duge« (D. Suvin), i o ispunjenome mjestu lijevoga diskursa »na nivou teorijskog digniteta i praktičko-oslobodilačke perspektive« (Z. Šundov).

Marijan Krivak

Following a Footnote – Revisited

An Invitation to Polemics on
»Left Discourse« in Croatia

This short contribution to Milan Kangrga's 80th birth anniversary is everything but jubilarian. It, in fact, explains the claim which recognizes emptied space of »left discourse« in Croatia. Concerning this, it attempts to explain the character and the meaning of Milan Kangrga's philosophical »personality and work« – nowadays. This contribution fulfils its purpose as invitation to discussion, and, eventually, polemics on Kangrga, *Praxis*, »left discourse«...

9

Vidi moj tekst »Človek spoznanja – med akademikom in intelektualcem«, *Nova Revija* 259-260, Ljubljana, november/december 2003. Indikativno je da je tekst prvo ugledao »svjetlo dana« tek u slovenskom prijevodu Roka Svetliča, dok njegov izvorni oblik na materinjem, hrvatsko-srpskome jeziku objavljen tek kasnije. Vidi: Marijan Krivak, »Filozofi i društveni život: Akademik vs Intelektualac«, *Ogledi*, proljeće-ljeto 2004., godina LVII, broj 1-2, Sarajevo 2004.

U Sloveniji je, *by the way*, sasvim slučajno, bio jedan od nekoliko posrednih »schlagworta« posljednje polemike između Tineta Hribara i Rastka Močnika, kao i Hribara i Slavoj Žižeka.

Kao da se radi o Slovencima, a ne o nama, intelektualno i, nadasve, »akademski zainteresiranim« Hrvatima!